

ELEKTRİK ENERJİSİ SEKTÖRÜNDE SORUNLAR ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

teoman alptürk
(EMO Başkanı)

GİRİŞ

Bugün ülkemizin en önemli sorunlarının başında enerji ve özellikle de elektrik enerjisi gelmektedir. Süresi mevsimin koşullarına göre değişen elektrik kesintisi programları uygulanmakta, sanayinin gereksinimi kısıtlı olarak karşılanmaktadır. Yıllardır süregelen bu duruma çözüm bulunamamıştır. İlk kez 1971 yılında bir enerji nakil hattının zamanında bitirilememesi nedeniyle başlayan kesintiler günümüzde onuncu yılını doldurmuştur. 1981 yılında bölgesel olan ve toplam talebin % 0,2'si mertebesinde olan yetersizlik 1975'te % 1,1'e, 1980'de % 6,6'ya ulaşmıştır. Ayrıca 1980 yılında toplam elektrik enerjisi gereksiniminin % 5,1'inin dışarıyla karşılandığını gözö-

nünde bulundurulursa gerçek yetersizlik boyutunun % 11,7 lere vardığı hesaplanmaktadır.

Ayrıca son yıllarda enerji yetersizliğinin yanında bir de güç yetersizliği sorunu ortaya çıkmıştır. Ülkemizde elektrik enerjisi yetersizliği iki boyutludur. Bu boyutlardan birincisi enerji, diğeri de güç yetersizliğidir. Özellikle akşam saatlerinde yapılan kesintilerin nedeni güç yetersizliğidir. İşte bundan sonraki satırlarda oldukça büyük oranlara varan bu iki boyutlu yetersizliğin nedenleri üzerinde durulacak ve çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİL KAYNAKLAR

Ülkemizde elektrik enerjisi üretmeye elverişli kaynakların başında su ve kömür gelmektedir. Bugün ülkemizdeki ekonomik olarak yararlanılabilir su potansiyelinin 100 milyar kWh/yıl olduğu ifade edilmektedir. Linyit kömürü rezervleri ise 5,6 milyar tondur.

Su ve linyitin dışında petrol, asfaltit, bitümlü şist, uranyum gibi birincil enerji kaynakları vardır. Ancak bugüne kadar bilimsel bir şekilde ülkemizdeki enerji envanteri çıkarılmamıştır. Birincil enerji kaynaklarının rezervlerinin tam olarak bilinmemesi elektrik enerjisi planlamasını aksatmış, yanlış tercihlerin yapılmasına neden olmuştur. Hatta kaynaklar belli olmadan üretim tesisleri planlanmıştır. Linyit santralleri, envanter çalışmalarının yetersizliği nedeniyle önce küçük üniteler halinde kurulmuş daha sonra aynı santrallerin yanına daha büyük üniteler eklenmiştir.

En bol bulunduğu bilinen su potansiyelinden yararlanma oranı % 11 dolayındadır. Sudan sonra ikinci bol kaynağımız olarak görünen linyitten de yararlanma oranı yüksek değildir. Buna karşılık pahalı bir üretim kaynağı olan petrol ürünleri (fuel-oil, motorin v.s.) toplam enerji üretimi içinde büyük bir yer tutmaktadır.

Geçmişte ülkenin birincil kaynakları yeterince dikkate alınmadan dışa bağımlılık yaratacak ve hatta arttıracak tercihler yapılmıştır. Bu üretim kaynaklarının gecikeceğinin önceden bilinmesine ve uyarılara rağmen gecikmelerden doğacak enerji açığının planlamalarda gerekli değişiklikler zamanında yapılarak 3-4 yıl gibi kısa sürede üretime geçme olanağı olan linyit santralleriyle kapatılması yoluna gidilmemiş, "en pahalı enerji üretilemeyen enerjidir", felsefesiyle fuel-oil ve gaz türbini santral lar* kurulmuştur. Son yıllarda bu santral lara yakıt bulmak, yakıt bulunsa bile üretim maliyeti (gaz türbinlerinde 25 TL/kWh) yüksekliğiyle çalıştırmak sorun olmuştur.

Su kaynaklarının ekonomikliğı daha çok petrolle kıyaslanarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle son yıllarda ülkemiz potansiyelinin ekonomik olarak yararlanma sınırının 200 milyar kWh/yıl'a çıktığı savları vardır. Bu savlar dikkatle incelenmeli, Türkiye'nin birincil enerji kaynağı envanteri, artık kaybedilecek zamanında olmadığı gözönünde tutularak, biran önce çıkarılmalıdır. Buna dayanı-

arak elektrik enerji üretim kaynaklarında tercih, kendi doğal kaynaklarımızın kullanılması şeklinde yapılmalıdır.

ELEKTRİK ENERJİSİ PLANLAMASI

İyi bir elektrik enerjisi planlaması ülke gerçeklerine ve çıkarlarına uygun bir biçimde yapılacak genel enerji planlamasına bağlıdır. Bu planlamanın uzun bir perspektifte bilinmemesi elektrik enerjisi planlaması etkilemektedir.

Marko seviyede bir plan disiplininin dışında yanlış sanayileşmenin sonucu olarak sanayi tesisleri kurulmuş ve kuruluştan hemen sonra enerji talebinde bulunulmuştur. Elektrik enerjisi planlamasına girmemiş bu tesislerin elektrik enerjisi gereksinimleri, planı, finansman ve kaynaklar yönünden zorlamış, pahalı yatırımlara ve kurulan tesislerin enerji yetersizliği nedeniyle atıl kalmasına sebep olmuştur.

Ülkemizde elektrik enerjisi tüketiminin her an yılda 3-3[^] katına ulaştığı bilinmektedir. Bu özellik kalkınma ve başarının bir simgesi olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Tüketim, belli bir plan içinde gelişmediğinden üretim-tüketim dengesi bozulmuştur. Aslında, elektrik enerjisi sektörü belli bir plan içinde gelişmek durumundadır. Bu da elektrik enerjisinin kendi özelliğinden, depo edileme-yişinden gelmektedir. Çok hassas, duyarlı bir planlama gerekmektedir. Enerji sektöründe birincil kaynakların kullanımı — tesislerin yapımı ve tüketim bir bütün olarak ele alınmalıdır. Tüm sektörleri kapsayan uzun dönemli planlar yapılarak bir disiplin içinde uygulanmalıdır.

Elektrik enerjisi üretimini planlarken tüketim istemini önceden bilmek gerekir. Bu nedenle de tüketimi kapsayan sektörlerin tümüyle ilişki kurmak veya bu sektörlerin kendi içlerinde uzun dönemli planlamalarının yapılmış olması gereklidir.

Plân, önceden ne zaman ve nereye varılacağına bilinmesi demektir, bir disiplin işidir. Disiplin kalkmasıyla birlikte plân da ortadan kalkar. Ülkemizde öyle planlama çalışmaları olmuştur ki bütçede enerji yatırımları fonu kısırlırken bu enerjiyi tüketecek tesislerin yatırım fonlarına dokunulmamıştır. Ve önceden çalışmakta olan santrallerin üretimleri, tüketimi karşılayamaz duruma gelindiğinde tüketicilerde programlı elektrik kesintileri yapma zorunluluğu doğmuştur. Bir yandan elektrik keserken, diğer yandan belli bir plana dayanmayan fabrikaların, çeşitli sanayi tesislerinin kurulması devam edince de kesintilerin süre ve boyutları giderek artmıştır.

ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİ VE AYRICALIKLI ŞİRKETLER

1953 yılında toplanan Birincil İstisari Enerji Kongresi ayrıcalıklı şirketlerin başarısızlığını saptayarak, Türkiye'

de elektrik enerjisi üretim, iletim ve dağıtım işlerinin bir elde toplanmasını ülke gerçekleri ve çıkarları açısından uygun çözüm olacağı sonucuna varmıştı. Konu birkaç kez meclise gidip geldikten sonra 15.7.1970'te Türkiye Elektrik Kurumu kurulmuştu. Böylece elektrik üretim, iletim ve dağıtımının bazı istisnalarla tek elde toplanması 17 yıl sonra sağlanmıştı. Bu karar alınırken;

1. Elektrik enerjisinin temel yapı unsuru olduğu,
2. özel şirketlerin kâr amacıyla kuruldu,
3. Özel şirketlerle enerji sektörünün dağınık bir yapı kazanacağı ve ulusal şebekenin işletmesinde önemli zorluklar çıkacağı,
4. Bu dağınık yapı ve işleyişin malzeme kullanımında standartlaşmayı önleyeceği,
5. Amacı kâr olan özel kesimin, varolan kaynakların en elverişli ve kârlı olanlarını isteyeceğinin gözönünde tutulduğu muhakkaktır.

Milyarlara varan yatırımlar için, doğal kaynaklar, döviz, yetişmiş ve uzmanlaşmış insan gücü gibi kaynakları en akılcı ve ekonomik bir biçimde kullanabilmek ancak merkezi bir planlamayla gerçekleştirilir.

Üretim-iletim ve dağıtım gibi üç öğeye sahip olan enerji ekonomisinde bu çalışmaların tümünün tek bir kuruluşun elinde toplanmasıyla mümkündür. Gerçekten de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da ELECTRICITÉ DE FRANCE, İngiltere'de CENTRAL ELECTRICITY GENERATING BOARD, İtalya'da ENEL, İsveç, Yunanistan ve Avusturya benzeri kuruluşlarla elektrik işleri tek bir kuruluşun bünyesinde toplanmıştır.

Ülkemizde de Türkiye Elektrik Kurumu'nun kurulmasıyla enerji sektöründe olumlu gelişmeler olmuştur.

Örneğin : 1980 yılında elektrikleştirilmiş köy sayısı % 6,5 dolayındayken 1980 yılında bu oran % 51'e ulaşmıştır. Ayrıca 1970 yılında elektrik enerjisinden yararlanan nüfus oranı % 50 iken bu değer 1980 yılında % 75' lere kadar çıkmıştır. Ancak ülkenin genel ekonomisindeki durum elbetteki bu kuruluşu da etkilemiştir. Ancak TEK olumlu çabalar gösterirken ayrıcalıklı şirketlerde de aynı çabayı görmek mümkün olamamıştır. Örneğin : Çukurova Elektrik A.Ş.'i fuel-oil'in pahalılaşmasıyla birlikte Mersin Termik Santralının üretimini düşürmüştür. (Kaynak: ÇEAŞ'ın yıllık raporları) Yıllık 650-700 milyon üretim yapması gereken Mersin Termik Santralı;

1978'de	676,6 milyon kWh
1979'da	476,5 milyon kWh
1980'de	394,4 milyon kWh

üretim yapmıştır. Bu da şirketin kuruluş mantığı içinde doğaldır. Fuel-Oil fiyatlarının giderek yükselmesi şirketin kârını azaltmış bu nedenle de şirket fuel-oil'e dayalı üretimini düşürmüştür. 1979'da ülke düzeyinde 1,6 milyar kWh, 1980'de 1,8 milyar kWh elektrik enerjisi kısıtlamasının yapılması, Çukurova Elektrik Şirketinin ise aynı yıllarda 200-300 milyon kWh eksik üretim yapması

yukarıdaki savların kanıtıdır. Bu nedenle temel bir alt yapı unsuru olan elektrik enerjisi üretiminin yeniden özel sektöre açılması geçmişte yanlışlığı kanıtlanmış yolun bir daha denenmesi olacaktır.

ELEKTROM E KANİK İMALAT SANAYİİ KURULMASI

Ülkemizdeki enerji yetersizliğinin temel nedenleri arasında Ağır Elektromekanik İmalat Sanayiinin henüz kurulmamış olması da önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle birincil kaynaklarımızın donatılmasında büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Çünkü bugün ağır elektroteknik ekipman temini dış kaynaklardan ve krediyle yapılmaktadır. Bu durum ise enerji sektörünü olumsuz etkilemekte, yapım süresi 4 ilâ 6 yıl olan santrallerin bitimi bu sürenin 2-3 katını bulmaktadır.

Bu ülkede inşa halindeki elektrik santrallerinin toplam kurulu gücü, hiçbir zaman, serviste olan santrallerin toplam kurulu gücünün % 50'sinin altına düşmemesi gerekmektedir. Bu nedenle 3. Beş Yıllık Kalkınma Planında kamu öncülüğünde Ağır Elektromekanik İmalat Sanayiinin kurulması yer almıştır. Ancak 7.12.1981 tarihinde TEMSAN (Türkiye Elektromekanik Sanayii A.Ş.) kurulmuş ve kamu kuruluşlarının ortaklığı sağlanmış ancak Elektroteknik Ağır Makina ve Ekipman Sanayiinde üretim sürecinin uzun olması ithalata ve yerli imalata dayanan girdilerin hızlı temin edilmemesi, kısa sürede üretimin paraya dönüşmemesi yani sermayenin devir hızının düşüklüğü enflasyon, üretilen cihazlar kullanılırken mal ve can güvenliğinin garanti edilmiş olması, üretim sürecinde enerjinin kesintisiz ve kaliteli üretilebilmesi, tasarım, yapım ve teknolojik araştırma ve geliştirmeyi içeren entegrasyona bağımlı olması nedeniyle henüz DU alandaki beklenen gelişmeyi sağlamamıştır.

Bu sanayideki gelişmelerin enerji sorununu olumlu etkilemesi yanında teknik elemanların yetişmesini sağlaması, tek tip malzeme kullanımını sağlayarak çeşitli malzeme stoklarını önlemesinde ayrı bir olumlu sonuç olacaktır.

Adı geçen sanayi kolu gelişmedikçe, üniversite ve yüksek okullardan, ileri teknoloji için teknik eleman yetiştirsek bile bu elemanlar süreç içinde yozlaşarak bürokratik kademede yerlerini alacaklar ve üretime katkıları sağlanamayacaktır.

TEKNİK ELEMAN SORUNU

Ülkemizde elektrik enerjisi gibi alt yapı yatırımları devlet eliyle yapılmakta ve süreklilik arz etmektedir. Yatırımın süreklilik göstermesi ise devamlı planlamacı, projeci ve tesisçi elemanların yatırımcı kuruluşlarda bulunmasını gerektiriyor. O halde kadrolar bir yandan yenilenirken diğer yanda yetişmiş personelin elde tutulma zorunluğu

vardır. Bugüne kadar uygulanan personel politikası ile yenilenen ve yetişmiş teknik personeli devamlı olarak yatırımcı kuruluşlarda tutmak mümkün olamamıştır.

Ücret ayrıcalıklarını bir ölçüde önlemek için yan ödemeler, günlük zamları, torba kadrolar, gibi ücret ayarlamaları getirilmişse de bu tür uygulamalar teknik elemanlar arasında yeni sorunlar yaratmış, mevcut ayrıcalıkları körüklemiştir.

Özellikle son yıllarda yurt dışına çıkan yetişmiş teknik eleman sayısında büyük artış görülmüştür. Kamu kuruluşlarında çalışan eleman sayısı giderek azalmıştır. Teknik eleman sorununun öncelikle ele alınması gereklidir.

TÜRKİYE 3. GENEL ENERJİ KONGRESİ KARARLARI VE ÖNERİLER

1978 yılında yapılan Türkiye 3. Genel Enerji Kongresinde belirlenen ve bir kısmı aşağıda sıralanan önerilerin bugün de geçerliliğini koruduğu kabul edilmelidir.

- Enerji üretiminde ulusal kaynaklara, öncelik veren, tüketimde de yurt yararlarına en uygun yerlerde kullanılmasını sağlayan bir enerji politikası saptanmalıdır. Bu politikada enerjinin üretim ve tüketimi için gerekli makine ve malzemenin yurt içinde üretilmesi ana hedef olmalıdır.

- Enerji üretiminin yerli kaynaklardan karşılanması için enerji araştırmalarına öncelik tanıyan, enerji kullanımında akılcı kullanımı hedef alan, enerji tüketiminde yurt kalkınması için gerekli alanlarda enerjinin kullanılmasını sağlayan, bu hedeflere varılması ve ülkemizin hızla kalkınması için ülke olanaklarını en iyi şekilde kullanan, uzun vadeli bir merkezi plân yapılmalı ve enerji alanındaki bütün çalışmalar bu plânın ana hedeflerine uygun olarak yürütülmelidir.

- Hızla kalkınması gerekli bulunan ülkemizin enerji gereksiniminin karşılanmasında yerli kaynakların geliştirilmesi ana hedef alınmalıdır. Yerli kaynaklarımızın ülkemiz yararları doğrultusunda ve yeterli düzeyde hizmete sunulması için geniş kapsamlı, hedefleri iyi saptanmış, bu hedeflere varılması için gerekli programları hazırlanmış ve bu programları gerçekleştirecek her türlü olanakları sağlanmış arama çalışmalarına ivedilikle geçilmelidir.

- Yerli kaynakların aranması önem taşıdığından ülke mali kaynaklarının yeterli bir bölümünü enerji aramalarına tahsis etmeli, fiili aramalara gerekli araç, gereç temin edilerek bir enerji kaynağı arama seferberliğine gidilmelidir.

- Yerli kaynaklarımızın miktar ve özelliklerine en uygun kullanım alanları bilimsel olarak saptanmalı ve bu saptanan yerlerde kullanımı yönlendirilmelidir.

- Avrupa ülkeleri arasında 2. sırada bulunan hidrolik kaynaklarımızdan yararlanılmasına öncelik verilmeli, ya-